

УДК 94 (37) : 327.5

DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2025.2.331>

Тимофій Червонюк*

ВІДНОСИНИ МІЖ РИМСЬКОЮ ІМПЕРІЄЮ ТА САСАНІДСЬКИМ ЦАРСТВОМ У 235–284 РОКАХ ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК РИМУ

Анотація: Метою статті є дослідження зовнішніх відносин між Римською імперією та Сасанідським царством у період з 235 по 284 роки та їхнього впливу на внутрішньополітичний розвиток Риму. З воцарінням Максиміна Фракієця, Римська імперія поринає у довготривалу кризу, яка триватиме п'ятдесят років. У цей час на сході утверджується правляча династія Сасанідів, яка приходить до влади у Парфії та встановлює на її теренах нове царство. Перші контакти римлян з новим сусідом починаються за правління Александра Севера, і відразу переростають у конфлікт. Надалі конфронтація буде лише загострюватися. Подібний характер відносин стане підживлювати наявну для Римської імперії політичну кризу. Болючі поразки та втрати змушуватимуть її владу реагувати на активного й амбіційного ворога. Відтак, конфлікт з персами зіграє роль зовнішнього фактору, який, разом з іншими чинниками, сприятиме трансформації Риму упродовж кризових подій середини 3 ст.

Ключові слова: Римська імперія, Сасанідське царство, зовнішні відносини, конфлікт, криза 3го століття

Вступ. Встановлення наприкінці першої третини 3 ст. на східних кордонах Риму, у Персії, нової правлячої династії, викликало фундаментальні та довгострокові зміни у самій Персидській державі та мало важливі наслідки для всього регіону Близького Сходу, зокрема й для відносин з Римською імперією. Почавши з внутрішнього повстання проти правителів Парфянського царства, Сасанідам зрештою вдалося скинути з перського трону династію Аршакідів і заснувати одну з наймогутніших держав доби античності. Ардашир, нащадок Сасана – напівміфічного засновника династії, спочатку здобув остаточну перемогу над своїм парфянським конкурентом – Артабаном V, після чого був коронований у Ктесифоні, взявши титул шахіншах, або цар царів.

Початкове закріплення цієї перемоги, окрім очевидного усунення останнього претендента з числа Аршакідів – Вологеза VI, характеризувалося широкою військовою експансією, що було виразною рисою перших правителів Сасанідського царства. Експансіоністський підхід Сасанідів у зовнішній політиці, у поєднанні з деякими значними політичними й економічними реформами всередині держави, контрастував із політикою Римської імперії, правителі якої почали стикатися зі все більшими труднощами наприкінці першої третини 3 ст. Надалі, кризові явища будуть загрожувати єдності Римської держави, що відобразиться на політичному розвитку імперії. Багато в чому на це вплинуло виникнення та посилення військового конфлікту із Сасанідським царством, що відбувалося одночасно із вторгненнями різних племенних об'єднань у провінціях середнього та

* Червонюк Тимофій Анатолійович – магістр історії, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Київ, Україна); ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-6690-3934>; e-mail: nessajta@gmail.com

нижнього Дунаю, а також на Рейні. Хоча римсько-сасанідська конфронтація почалася ще за правління Александра Севера, з приходом до влади Максиміна Фракійця відкриється нова сторінка історії Риму, де боротьба з персами буде однією з ключових проблем. Таким чином, актуальність для історичної науки має не лише дослідження зовнішніх відносин, як таких, між одними з найбільших держав своєї доби, а й визначення їхньої ролі у розвитку Римської імперії протягом 3 ст.

Метою роботи є дослідження відносин між Римською імперією та Сасанідським царством у період з 235 по 284 роки та їхнього впливу на внутрішньополітичний розвиток Риму. Завданнями статті є: з'ясування причин і передумов конфронтації між Римом і Сасанідами, виокремлення та дослідження основних подій у відносинах між двома державами, визначення впливу відносин із Сасанідами на внутрішні процеси у Римській імперії.

Огляд літератури та джерел. Однією з найбільш вагомих для дослідження відносин між Римом і Сасанідською державою у 3 ст. є робота М. Доджеона та С. Лью¹, яка являє собою широку збірку різноманітних джерел – від письмових творів до папірусів і графіті, перекладених англійською, що стосуються римсько-перських відносин. Робота поділена на хронологічно послідовні епізоди відносин між двома державами, відповідно до яких наводяться дані джерел разом з коментарями самих упорядників книги.

Інша важлива праця належить парі дослідників Е. Вінтер і Б. Дігнас². Ця праця є важливою віхою у дослідженні міжнародних відносин на Близькому Сході у період 3-7 ст. Крім того, у книзі автори розкривають причини та підґрунтя римсько-перського протистояння, акцентуючи увагу на їхній політичній та ідеологічній обумовленості. Історик П. Едвелл у своєму дослідженні підтримує думку про політико-ідеологічні протиріччя між римлянами та персами, які лягли в основу їхнього конфлікту з приходом до влади Сасанідів, а саме продовження протиставлення Александра Македонського та Ахеменідських царів³. Дослідник також відзначає вплив конфронтації на Римську імперію у 3 ст., характеризуючи її внутрішній розвиток як зміни під тиском військових поразок.

До числа сучасних монографій, присвячених проблематиці римсько-перських відносин, належить праця авторства британського історика А. Голдсворзі⁴. Книга охоплює не лише історію взаємодії Риму із Сасанідським царством, а й Парфією у тому числі. Це зумовлює висвітлення у роботі відносин між державами як такого собі постійного впливу Заходу на Схід і навпаки, змінюючи динаміку в залежності від політичної обстановки. Оскільки автор зосереджується, у першу чергу, на дослідженні військового аспекту у відносинах Риму та Персії, він зауважує на тому, що часте протистояння було виснажливим для обох сторін і неодмінно позначалося на їхньому внутрішньому розвитку. Однак, далі ця думка не розкривається.

Значна увага римсько-перським відносинам приділяється у дослідженнях з історії Пальміри. Оскільки дане місто зіграло важливу роль під час подій 3 ст., його політичний розвиток, піднесення та послаблення тісно пов'язано із зовнішньою політикою Римської

¹ Dodgeon M., Lieu S. The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars AD 226–363. London: Routledge, 2002. 376 p.

² Dignas B., Winter E. Rome and Persia in Late Antiquity: Neighbours and Rivals. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. 347 p.

³ Edwell P. Rome and Persia at War. Imperial Competition and Contact, 193–363 CE. London: Routledge, 2021. 282 p.

⁴ Goldsworthy A. Rome and Persia. The Seven Hundred Year Rivalry. New York: Basic Books, 2023. 592 p.

імперії на Близькому Сході у цей період. До таких робіт належить праця німецького науковця У. Хартманна⁵. У ній автор відмічає важливу роль, яку відіграла Пальміра та її правителі у середині 3 ст., у вирішенні структурних проблем з якими зіткнулася Римська імперія на сході внаслідок воєн з персами. У схожому ключі розмірковує П. Саузерн у своїй монографії⁶. Втім, тут дослідниця більше приділяє увагу постатям Одената, Зенобії та Авреліана та їхньому місці у трикутнику відносин Рим-Пальміра-Персія.

Розгляду відносин із Державою Сасанідів приділяється багато уваги також й у більш загальних роботах з політичної історії Римської імперії доби 3 ст.⁷ Однак, у них більше висвітлюється фактологічний матеріал римсько-перських відносин та описується їхній загальний перебіг, місцями зачіпаючи окремі деталі взаємодії двох держав.

Варто відзначити й внесок українських дослідників у вивчення теми відносин між Римом і Персією у період кризи 3 ст. Найбільший доробок належить І.П. Сергєєву, який приділив увагу загальному розгляду відносин Римської імперії зі своїм східним сусідом у монографії⁸ та окремі аспекти зачепив у кількох статтях⁹. Зауважимо, що І.П. Сергєєв також підняв у своїй статті проблему зовнішнього фактору в процесі кризи Римської держави у 3 ст., зосереджуючись не тільки на ролі Сасанідів, а й варварських вторгнень на Заході¹⁰. Свій вклад зробив і О.О. Строй, приділивши увагу у публікаціях декотрим аспектам історії та джерелознавства з досліджуваної проблеми¹¹.

Не дивлячись на доволі високий інтерес дослідників давньої історії до вивчення зовнішніх відносин між Римською імперією та Сасанідським царством, більшість робіт зосереджуються на ширших тенденціях їхнього розвитку, часто наголошуючи на розбіжностях у світобаченні обох імперій. Необхідність поєднання прагматичного погляду на причини римсько-сасанідські відносини та подальшого розкриття їхнього місця у внутрішній трансформації Риму впродовж кризи третього століття дає можливість для здійснення нашого дослідження.

⁵ Hartmann U. Das Palmyrenische Reich. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2001. 532 s.

⁶ Southern P. Empress Zenobia. Palmyra's Rebel Queen. London: Continuum, 2008. 225 p.

⁷ Potter D. The Roman Empire at Bay AD 180-395. London: Routledge, 2004. 784 p; Southern P. The Roman Empire from Severus to Constantine. London: Routledge, 2001. 413 p; Campbell B., Bowman A., Garnsey P., Cameron A. (Eds.). The Cambridge Ancient History: Vol. 12, The Crisis of Empire, AD 193-337. Cambridge: Cambridge University Press, 2008. 899 p.

⁸ Сергєев И.П. Римская империя в III веке нашей эры. Проблемы социально-политической истории. Харьков: Майдан, 1999. 224 с.

⁹ Сергєев И.П. Проблема провинциального сепаратизма в Римской империи периода кризиса III в. в свете данных нумизматических источников // Крыніцазнаўства і спецыяльныя гістарычныя дысцыпліны. 2002. Вып. 1. С. 153-159; Сергєев И.П. Рим и Пальмира в III веке н.э. // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна: Історія. 2001. № 526. Вип. 33. С. 21-30.

¹⁰ Сергєев И.П. Внешнеполитический фактор в истории кризиса III века в Римской империи // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна: Історія. 2002. № 566. Вип. 34. С. 28-34.

¹¹ Строй О.О. «Авторы життєписів Августів» як джерело з історії римсько-сасанідського протистояння періоду кризи III ст. // Наука сьогодні: від досліджень до стратегічних рішень. Матеріали Міжнародної студентської наукової конференції. Т. 3 (м. Івано-Франківськ, 25 вересня 2020 р.). Івано-Франківськ: Молодіжна наукова ліга, 2020. С. 94-97; Строй А.А. Сасанидский «след» в римско-пальмирском противостоянии 271-273 гг. // Topical Issues of Modern Science, Society and Education. Proceedings of V International Scientific and Practical Conference (Kharkiv, 28-30 November 2021). Kharkiv, 2021. С. 1382-1383. URL: <https://bit.ly/3Sa9SHY>

Джерельна база з історії Римської імперії періоду середини 3 ст. в цілому є доволі специфічною. З одного боку, письмові джерела представлені у достатньо значимій кількості. Інформацію про римсько-перські відносини, зокрема, містять такі роботи як: «Про цезарів» Аврелія Віктора (Aur. Vict. Caes.), «Бревіарій від заснування міста» Євтропія (Eutrop. Brev.), «Церковна історія» Євсевія Кесарійського (Eus. HE.), «Про загибель гонителів» Лактанція (Lact. Mort. Persect.), *Historia Augusta* (HA), «Діяння» Амміана Марцелліна (Amm. Marc.) й інші.

З іншого боку, до нас дійшло мало письмових свідчень саме від очевидців тих подій. Хоча, очевидно, що пізніші історики, як наприклад автори доби Візантії, які пишуть про події третього століття – Зосим у «Новій історії» (Zosim.), Іоанн Зонара у «Скороченні історій» (Zon.) чи Георгій Синкелл у «Хронографії», послуговувалися у своїх працях даними сучасників подій 3 ст. Наприклад *Historia Augusta*, яка незважаючи на свою суперечливість містить цінну інформацію про східні походи імператорів, оскільки її автори під час складання послуговувалися повідомленнями очевидців¹². Все це зумовлює більш критичне ставлення до наративних джерел і, в той же час, змушує постійно зіставляти та порівнювати між собою дані кількох авторів для глибшого розкриття тієї чи іншої ситуації, про яку йдеться у джерелах. Це особливо актуально під час розгляду послідовності та наповнення військових кампаній періоду 3 ст. Переважна більшість письмових джерел, внаслідок їхнього авторства, передають римський погляд на перебіг і динаміку відносин із Сасанідами. Одним із небагатьох джерел, яке висвітлює саме перський погляд на відносини з Римом у цей період є праця «Книга пророків і царів» за авторством Ат-Табарі, історика доби утвердження ісламу на теренах Близького Сходу. Ат-Табарі походив з півночі Ірану та прекрасно знав арабську. Для опису подій використовував власне перські джерела та місцеву месопотамську традицію для викладу інформації пов'язаної з Пальмірою¹³.

Крім письмових джерел важливо відмітити нумізматичні, адже легенди на монетах дозволяють нам дізнатися про військову або зовнішньополітичну діяльність імператорів і допомагають у датуванні тих чи інших подій. Іншим важливим типом є епіграфічні джерела, такі як, наприклад, написи з Пальміри чи Дури-Европос, та, особливо, тримовний напис у долині Накш-і-Рустам, що біля Персеполя, на Кубі Заратустри, зроблений у період царювання Шапура I. *Res Gestae Divi Saporis*, як цей напис вперше назвав дослідник Близького Сходу періоду 3 ст. М. Ростовцев, є надзвичайно цінним джерелом інформації про походи шахиншаха Шапура I з перспективи Сасанідів¹⁴. Хоча варто бути особливо критичним під час використання даних з цього джерела, оскільки воно по суті є прославленням діянь шахиншаха, а його локація на сакральному об'єкті зороастризму біля некрополя ахеменідських царів прямо вказує на сильний пропагандистський ефект, який вочевидь переслідувало створення *Res Gestae Divi Saporis*.

Цікавим і дещо унікальним наративним джерелом є Тринадцята книга Сивільського оракулу (Oracl. Syb.). Цей твір, складений скоріше за все очевидцями подій середини 3 ст., у вигляді своєрідного алегоричного пророцтва з великою кількістю метафор

¹² Edwell P. *Rome and Persia at War. Imperial Competition and Contact...* P. 5.

¹³ John K-P., Hartmann U., Gerhardt T. (hrsg.) *Die Zeit der Soldatenkaiser. Krise und Transformation des Römischen Reiches im 3. Jahrhundert n. Chr. (235-284)*. Berlin: Akademie Verlag, 2008. S. 99.

¹⁴ Rostovtzeff M. *Res Gestae Divi Saporis and Dura* // *Berytus Archaeological Studies*. 1943. Vol. 8. P. 19.

та алюзій розповідає про події на римському сході у період приблизно між правлінням Гордіана III та Авреліана. Авторство Тринадцятої книги належить кільком особам, які прекрасно володіли давньогрецькою, походили з Сирії та, вочевидь, притримувалися язичницьких вірувань¹⁵. Незважаючи на свій алегоричний стиль, це джерело є важливим компонентом для вивчення римсько-сасанідських відносин доби 3 ст. Для розуміння ролі Вірменського царства важливими джерелами є роботи вірменських авторів Мовсеса Хоренаци з його «Історією Вірменії» та Агатангелоса також з «Історією Вірменії». Незважаючи на деякі важливі моменти військово-політичної історії Близького Сходу доби середини 3 ст., які відсутні у латино та грекомовних авторів, дані вірменських письменників, особливо Мовсеса Хоренці, часто дуже суперечливі, що потребує обережності під час їхнього опрацювання.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи причини початку сасанідської експансії, то крім свідчень Діона Касія¹⁶, Геродіана¹⁷ та Зонари¹⁸ особливо немає доказів того, що Ардашир і його наступник Шапур I прагнули до завоювання значної частини Римської імперії, до Середземного чи навіть Егейського моря. Єдине джерело, яке може підтвердити дані римських істориків – композиція рельєфів у Накш-і-Рустамі, де зображення членів династії Сасанідів були висічені в скелі під набагато давнішими царськими гробницями та скульптурами Ахеменідів, що може свідчити про прагнення нової царської династії приєднати до себе землі колишньої Ахеменідської імперії¹⁹. Однак, малоімовірно, що перший сасанідський цар мав такі далекосяжні наміри. Ще на початку 30-х років 3 ст., Ардашир був зайнятий зміцненням у державі своєї влади. У ряді дрібних війн і збройних сутичок він зміщував багатьох місцевих князів, так чи інакше пов'язаних з родом Аршакідів, призначаючи на їхні місця нових, лояльних йому, сатрапів і намісників²⁰. Тому, висока ймовірність того, що дані давньоримських і візантійських письмових джерел, про встановлення Сасанідами мети з відтворення імперії Ахеменідів, можна вважати заангажованими та недостовірними.

Початкова стратегія Ардашира була більш прагматичною та відповідала його бажанню передусім закріпитися при владі. Насамперед, він намагався знищити залишки династії Аршакідів у Вірменії, які залишалися там при владі, і завоювати такі стратегічно важливі пункти, як наприклад Хатра, що забезпечило б персам захист у разі можливої конфронтації з римлянами або вірменами. Не можна відкидати і той факт, що одним з головних чинників активізації зовнішньої політики Сасанідів могло бути прагнення повернутися до статус-кво на Близькому Сході напередодні кампаній Септимія Севера²¹. Це мало місце, оскільки завоювання римлянами територій впродовж цих походів ставило під загрозу найцінніший для персів регіон – Південну Месопотамію, а також відкривало

¹⁵ Potter D. *Prophecy and History in the Crisis of the Roman Empire: A Historical Commentary on the Thirteenth Sibylline Oracle*. Oxford: Calendon Press, 1990. P. 153.

¹⁶ Cass. Dio. LXXX, 4, 1.

¹⁷ Herod. VI, 2, 2.

¹⁸ Zon. XII, 15.

¹⁹ Hartmann U. *Das Palmyrenische Teilreich...* S. 67.

²⁰ Potter D. *The Roman Empire at Bay AD 180-395...* P. 222.

²¹ Dirven L. (Ed.). *Hatra. Politics, Culture and Religion between Parthia and Rome. Oriens et Occidens 21*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2013. P. 28.

додаткові можливості римлянам для допомоги вірменським Аршакідам. До стратегічно важливих центрів у римській Північній Месопотамії належали Пальміра з лінією фортів уздовж Євфрату, Дура-Европос, що розташовувалася на перетині сухопутних торговельних шляхів, і Хатра, правитель якої зберігав формальну незалежність, однак мав тісні союзницькі відносини з Римом. Перси також могли бути зацікавленими у центрах торгівлі, таких як Нісібіс. На користь таких припущень може свідчити наполегливість з якою Ардашир та Шапур I продовжували атакувати Хатру, Дуру-Европос і Нісібіс, незважаючи на вдалу оборону римлянами цих фортець.

Наприкінці 230-х років склалася сприятлива ситуація для початку персидського наступу в північній Месопотамії. Під час правління Максиміна Фракійця Нісібіс разом із Каррами були захоплені Ардаширом, таким чином витіснивши римлян з більшої частини провінції Месопотамія²². Максимін не міг відповісти на такі дії, оскільки римська армія, вочевидь, була більш затребувана на Рейні та Дунаї для протистояння набігам германців. За короткотривалого перебування Пупієна при владі у Римі, планувалася кампанія проти персів, однак вона не була втілена в життя у зв'язку зі швидкою смертю імператора у 238 р.²³ Орієнтовно у березні-квітні 239 р., згідно з графіті, знайденому під час розкопок, перси атакували Дура-Европос, однак були відбиті оборонцями міста²⁴. Захоплення іншого стратегічно важливого населеного пункту – Хатри, було зроблено Ардаширом приблизно у 240-241 рр. та, вочевидь, мало, у тому числі, й символічне значення, оскільки взяття міста було приурочене до прийняття Шапуром статусу співправителя свого батька²⁵.

Загалом, перша фаза сасанідських атак на римську Месопотамію тривала з 238 по 241 рік і, з огляду на безуспішну облогу Дури-Европос та успішного захоплення Нісібіса, Карр і Хатри, можна припустити, що це було організованою операцією зі встановлення перського контролю над цими територіями. Взяття та подальше зруйнування Хатри, як важливого стратегічного пункту у північній Месопотамії, мало значні довгострокові наслідки, особливо щодо контролю пересування арабських племен²⁶. Крім того, знищення Хатри підтверджує гіпотезу, що Сасаніди своєю військовою агресією проти Риму перш за все прагнули до забезпечення південної Месопотамії. Так, у разі контрнаступу римляни просто не змогли би закріпитися на території надовго без наявності поблизу укріпленого населеного пункту.

Враховуючи нестабільну внутрішню ситуацію та поступове посилення натиску на кордони імперії, римляни розпочали свій наступ у північній Месопотамії лише у 242 р., за правління Гордіана III. Римська військова операція надала продовження конфронтації з Сасанідами і, що більш важливо, ознаменувала першу велику поразку військ імператора в кампанії проти персів за останні кілька століть. У Тринадцятому оракулі Сивілли зазначається, що на стороні персів виступили війська з Індії, вірмени та араби²⁷. Це може

²² Synkellos. Chronography. Transl. Adler W., Tuffin P. The Chronography of George Synkellos. Oxford: Oxford University Press, 2002. P. 522.

²³ HA. Max. 13, 5.

²⁴ Goldsworthy A. Rome and Persia... P. 259-260; Dodgeon M., Lieu S. The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars AD 226-363... P. 27-28.

²⁵ Dodgeon M., Lieu S. The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars AD 226-363... P. 28.

²⁶ Sommer M. Palmyra. A history. London: Routledge, 2017. P. 44.

²⁷ Orac. Syb. XIII, 18-19.

свідчити про здатність Сасанідів акумулювати на своєму боці значні сили завдяки дипломатії та попереднім військовим походам, зокрема у Перській затоці, з чим римляни раніше не мали справу. У письмових джерелах, загалом, наводиться невеликий обсяг інформації про кампанію Гордіана III. Протягом 242-243 рр. римська армія залишила Антіохію та рушила у бік Карр²⁸. Після цього римляни здобули перемогу над персами біля Ресаїни, про яку повідомляє Амміан Марцеллін²⁹. Битва при Ресаїні підтверджує, що на момент римського наступу Сасаніди контролювали більшу частину північної Месопотамії, можливо, утримували саму Ресаїну, а також Карри та Нісібіс. Подальше відновлення карбування римських монет у Нісібісі та початок їхнього карбування у Сінгарі слугують підтвердженням успіху римлян у витісненні персів з цієї частини Близького Сходу³⁰.

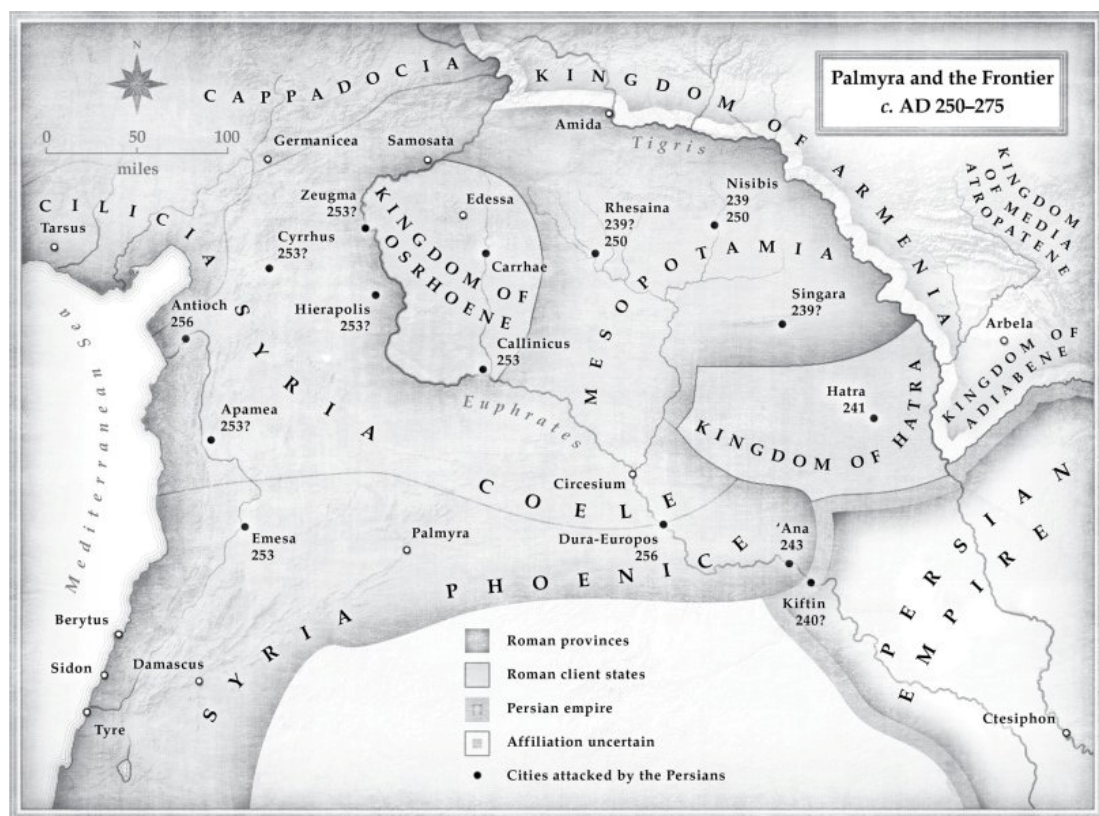

Рис. 1. Мапа Близького Сходу в середині 3 ст.
(Джерело: Goldsworthy A. Rome and Persia... P. 290)

У перських джерелах про успіх римлян нічого не згадується, однак у *Res Gestae Divi Saporis* (далі – RGDS) зосереджується увага на, ймовірно, наступній події кампанії – перемозі Шапура над Гордіаном у битві біля Мешіке у низов'ї Євфрату, яку можна датувати

²⁸ Potter D. *Prophecy and History in the Crisis of the Roman Empire...* P. 192-193.

²⁹ *Amm. Marc.* XXIII, 5, 17.

³⁰ Edwell P. *Rome and Persia at War. Imperial Competition and Contact, 193-363 CE.* London: Routledge, 2021. P. 77.

приблизно між січнем–березнем 244 р.³¹ Латинські та грецькі тексти майже повністю зосереджуються на зраді Філіппа, тодішнього префекта преторія, як на ключовій причині смерті імператора Гордіана і не згадують, що це сталося у контексті битви з персами. Лише Тринадцятий оракул Сивілли вказує на бойові дії на Євфраті та зраду Гордіана III кимось з наближених³².

Після смерті Гордіана біля Мешіке у його наступника Філіппа Араба не залишилося іншого вибору, крім як укласти угоду з Шапуром. У договорі містилися положення переважно фінансового характеру. Так, римляни виплачували персам викупу у розмірі 500 000 динаріїв³³, який, можливо, передбачався за повернення полонених і забезпечення повернення римської армії додому. Угода також включала вимогу щодо сплати щорічної данини. Про мирну угоду між римлянами та персами свідчать і римські нумізматичні джерела, зокрема антонініан Філіппа Араба з легендою PAX FVNDATA CVM PERSIS³⁴. Зонара стверджує, що також були віддані Месопотамія та Вірменія³⁵, хоча прямої вказівки на це у перських джерелах немає. Поступки з боку римлян відносно Вірменії, ймовірно, все ж мали місце, оскільки Шапур пізніше використав те, що він назвав втручанням римлян до Вірменії як привід для свого вторгнення на римську територію у 250-х роках³⁶.

У тому випадку, якщо умови миру з персами не включали римську Месопотамію, а тільки ту частину Вірменії, яка не належала Риму, то Філіпп I цілком міг стверджувати, що він не поступився римською територією Сасанідам і повернувся переможцем з походу, бо римляни повернули контроль над землями, втраченими впродовж 240-242 рр. Незважаючи на це, зрештою саме Шапур здобув перемогу у війні. Хоча він і зазнав поразки, перш ніж зміг урятувати ситуацію біля Мешіке, у його інтересах було прибрати римлян зі своїх земель³⁷ та убезпечити південну Месопотамію. Обіцяних умов було більш ніж достатньо, щоб задовольнити такі цілі. Однак, Вірменське царство залишалося достатньо антагоністично налаштованим стосовно Сасанідів і наступники Філіппа Араба навряд чи були готові пожертвувати своїм впливом і цінним союзником на сході, щоб зберігати добрі відносини з персами.

У той час як Шапур, як і його батько до нього, був зайнятий вирішенням проблем у східній частині імперії в середині 240-х років, Філіпп і його наступники Децій Траян і Требоніан Гал проводили більшу частину свого правління, пов'язаного з проблемами на заході імперії, на рейнському та дунайському лімесі. Шапур почав наступ на Нісібіс і Вірменію приблизно у 250-251 рр., після чого відбулося вторгнення персів у східні провінції Риму, до якого римляни були погано підготовлені³⁸. Шапур I безпосередньо вказав на

³¹ Dodgeon M., Lieu S. The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars AD 226-363... P. 30.

³² Orac. Syb. XIII, 10-28.

³³ Potter D. The Roman Empire at Bay AD 180-395... P. 237.

³⁴ RIC IV.3, Philippus I, nos. 69, 72.

³⁵ Zon. XII, 19.

³⁶ Мається на увазі теза з Res Gestae Divi Saporis, де шахиншах Шапур веде розповідь від свого імені. Перекладений англійською текст цієї пам'ятки, див.: Hekster O. Rome and its Empire. AD 193-284. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2008. P. 113.

³⁷ Syv  nne I. Gordian III and Philip the Arab. The Roman Empire at a Crossroads. Barnsley: Pen & Sword Military, 2021. P. 149.

³⁸ Edwell P. Rome and Persia at War... P. 92.

втручання римлян до Вірменії, як виправдання для ескалації конфлікту³⁹. Перський шахиншах вочевидь апелював до римського втручання у внутрішні справи Вірменського царства. Ми маємо повідомлення джерел, що вірменський цар звернувся за допомогою до Філіппа Араба незадовго до смерті останнього у 249 р.⁴⁰ Цьому передувало, як пише вірменський історик Агатангелос, вбивство персами більшої частини царської родини Аршакідів у Вірменії та подальша втеча одного з вірменських принців, Трдата, до римського двору⁴¹. Можливо, що саме притулок, наданий Трдату римлянами, був джерелом невдоволення Шапура щодо порушення Римом попередніх домовленостей⁴².

Безпосереднє вторгнення персів до східних провінцій Римської імперії почалося під час короткотривалого правління Требоніана Галла у 251-253 рр. Найімовірнішою датою початку бойових дій є 252 рік, а сама військова кампанія продовжилася надалі у 253 р.⁴³ Під час даної кампанії перси захопили значну кількість римських міст, а також, як зазначається у RGDS, у битві біля Барбалісса, неподалік Євфрату, Сасаніди здобули перемогу над римською армією чисельністю 60 000 осіб⁴⁴. У наративних джерелах записані деталі, які стосуються деяких аспектів вторгнення, проте з римської сторони не збереглося цільної розповіді про ці події. Більшість міст, перерахованих в описі цієї кампанії у RGDS, була захоплена під час вторгнення у римську Сирію, яке почалося із взяття міста Анафа у пониззі Євфрату. Потім були атаковані інші міста на північ і південь від Барбалісса, перш ніж був здійснений великий штурм Антіохії. Також перси захопили важливе портове місто Селевкія Піерія, яке, вочевидь, було захоплене перед Антіохією, щоб відрізати її від доступу до моря⁴⁵. У той же час сили персів атакували Кілікію та Кападокію, захопивши ряд міст у цих провінціях. Ці війська, ймовірно, були направлені у 252-253 рр. з Вірменії. Просування вглиб Малої Азії скоріше за все було складовою частиною забезпечення перського домінування у Вірменії після повалення місцевого царя та подальшого встановлення на престолі царства сина Шапура – Ормізда. До того ж, вважається, що Ормізд якраз був на чолі перських військ під час цієї кампанії⁴⁶.

Як пише Ат-Табарі, Шапур почав своє вторгнення із захоплення Нісібіса, який, однак, не згадується у RGDS⁴⁷. Тим не менше, взяття Нісібіса було відправною точкою для успіху персів у війні з римлянами, враховуючи його військове й адміністративне значення у римській Месопотамії, і було явно небезпечно залишати добре укріплений пункт у своєму тилу, доки вторгнення просувалося далі на захід. Не виключено, що місто було захоплено незадовго до початку основної фази кампанії, можливо у 251 або на початку 252 р., і одночасно з підкоренням Вірменського царства. Ат-Табарі, зокрема, пише, що Шапур встановив облогу Нісібіса на одинадцятому році свого правління, але був змушений

³⁹ Hekster O. Rome and its Empire. AD 193-284... P. 113.

⁴⁰ Dodgeon M., Lieu S. The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars AD 226-363... P. 268.

⁴¹ Даний уривок з «Історії» Агатангелоса, перекладений англійською, наведений у: Dodgeon M., Lieu S. The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars AD 226-363... P. 267.

⁴² Campbell B., Bowman A., Garnsey P., Cameron A. (Eds.). The Cambridge Ancient History... P. 40.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Hekster O. Rome and its Empire. AD 193-284... P. 113.

⁴⁵ Potter D. The Roman Empire at Bay AD 180-395... P. 248-249.

⁴⁶ Campbell B., Bowman A., Garnsey P., Cameron A. (Eds.). The Cambridge Ancient History... P. 40.

⁴⁷ Dodgeon M., Lieu S. The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars AD 226-363... P. 243.

припинити її через проблеми в Хорасані. Після цього він повернувся й успішно захопив місто⁴⁸.

Требоніан Галл, зважаючи на внутрішні проблеми та загрозу з боку варварів, мав певні труднощі у боротьбі проти Шапура. Поттер вважає, що імператор був не в змозі відповісти на вторгнення персів, оскільки за даними Тринадцятого оракула Сивілли Требоніан ніяк не намагався захистити східні провінції Римської імперії⁴⁹. Натомість, наприкінці джерела згадується жрець сонця із Сирії, який очолює опір вторгненню персів⁵⁰. Вочевидь тут мається на увазі узурпатор Ураній Антонін з Емеси, який за різними даними міг належати до жрецького стану⁵¹. Хоча, зважаючи на битву біля Барбалісса, на чолі римської армії цілком міг стояти хтось, призначений імператором. Ймовірніше всього, військами керував син і водночас співправитель Требоніана – Волуз'ян, що підтверджують монети, випущені в Антіохії незадовго до її захоплення персами⁵².

Після смерті Требоніана Галла у серпні 253 р. його наступник Еміліан готувався організувати повномасштабний контрнаступ проти персів, однак реалізації планів завадило його короткотривале правління⁵³. Поява Валеріана та Галлієна в якості співправителів у Римі після смерті Еміліана забезпечила можливість ефективно розподілити обов'язки з вирішення поточних проблем у західній частині Римської імперії й організації протидії вторгненню Сасанідів. Багато проблем, з якими зіткнулися Валеріан і Галлієн протягом свого правління на різних фронтах, були серйозною перешкодою у спробах впоратися з персами. Валеріан, взявши опіку над східною частиною імперії, вирушив з Риму до Антіохії, куди прибув на початку 255 р.⁵⁴ Достеменні обставини відновлення контролю римлянами над Антіохією невідомі. Можливо, що після пограбування місто було покинуте персами, які не прагнули встановлювати тут свій прямий контроль.

Під час правління Валеріана Рим продовжував вести бойові дії проти персів. Дворазова згадка у RGDS римських фортець Кіркессій і Дура-Европос, разом з археологічними та нумізматичними джерелами, наводить на думку, що ці укріпленні міста були два рази взяті Шапуром – у 252-253 рр. і між 255 та 257 роками⁵⁵. Це, відповідно, може слугувати ознакою римського контрнаступу в період 254-256 рр., який змусив персів відступити з раніше захоплених міст. Цікаво, що Дура-Европос після повторного захоплення Сасанідами була повністю знищена, що, як і у випадку з Хатрою, може вказувати на справжню мету персів у війні з римлянами – ліквідації укріплених пунктів у північній Месопотамії задля забезпечення своїх прикордонних володінь і політичного центру в Ктесифоні.

Друге повномасштабне вторгнення Шапура у східні римські провінції відбулося у 259-260 рр. У RGDS, стосовно цієї кампанії, акцентується увага на розмірі римської армії,

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Potter D. The Roman Empire at Bay AD 180-395... P. 252.

⁵⁰ Orac. Syb. XIII, 150-153.

⁵¹ Potter D. Prophecy and History in the Crisis of the Roman Empire... P. 150.

⁵² Southern P. The Roman Empire from Severus to Constantine... P. 76. Щодо монет карбованих в Антіохії див.: RIC IV.3, Volusianus, nos. 214-239.

⁵³ Zon. XII, 22.

⁵⁴ Potter D. The Roman Empire at Bay AD 180-395... P. 254.

⁵⁵ Edwell P. Rome and Persia at War... P. 100.

яка зазнала поразки у битвах при Каррах та Едесі, полоні Валеріана та префекта преторія, спустошенні римських земель і захопленні десятків міст разом з полоненими⁵⁶. У той час як попередній похід персів спрямовувався переважно на Сирію, ця кампанія охоплювала північну Месопотамію, Кілікію та Каппадокію. Першою ціллю персидського наступу стали міста Едеса та Карри, які опинилися в облозі у 259 р., перш ніж до них прибув наступного року Валеріан з армією чисельністю приблизно 70 000 солдатів. Далі навесні 260 р., біля Едеси, відбулася вирішальна битва між римськими та перськими військами, в якій останні здобули повну перемогу⁵⁷.

Захоплення Валеріана у полон, безсумнівно, стало вінцем персько-римського протистояння. Християнські автори⁵⁸ вбачали у цьому символізм «гніву Божого» за переслідування Валеріаном християн, однак це, скоріше, було наслідком невдачі римлян у спробі захистити та зберегти східні провінції під своїм прямим контролем. Стосовно безпосереднього приводу полону Валеріана, то, скоріш за все, він спробував домовитися з Шапуром після невдалої битви, але був захоплений під час переговорів⁵⁹. Зонара наводить іншу інтерпретацію подій. За його словами Валеріан добровільно здався Шапуру, тому що його власна армія збунтувалась і збиралася скинути його⁶⁰, що в принципі цілком могло мати місце, враховуючи схожі події 3 ст. Подібна версія подій зустрічається й у Синкелла, де імператор навмисне потрапляє до перського полону через негаразди у лавах свого війська⁶¹.

У письмових джерелах, де і вказується факт полону імператора під час переговорів, говориться про відсутність будь-яких спроб з боку Риму визволити Валеріана⁶². Тільки *Historia Augusta* зазначає про те, що Галлієн намагався домогтися звільнення свого батька⁶³. Там же стверджується й про те, що цар Іберії та місцеві правителі у Новоперському царстві обіцяли допомогти у звільненні Валеріана. Крім особи імператора, RGDS також зазначає, що римські воєначальники, префект преторію та сенатори були взяті у полон⁶⁴. Можливо, що префектом преторію в даному випадку був Сукессіан, який керував відбудовою Антіохії від імені Валеріана у 256-257 рр.⁶⁵

Для Шапура поразка Валеріана та римської армії під Едесою відкрила можливість пограбувати багаті римські провінції і міста східного Середземномор'я та Малої Азії. Оскільки сирійські міста були захоплені у ході попередньої кампанії, Каппадокія та Кілікія виявилися незахищеними, чим і скористалися перси⁶⁶. У RGDS перераховується захоплення кількох міст у Кілікії, що, ймовірно, було наслідком військового походу в провінцію з метою захоплення якомога більшої кількості здобичі⁶⁷. Однак, у цей час перси починають

⁵⁶ Hekster O. *Rome and its Empire. AD 193-284...* P. 113.

⁵⁷ Dignas B., Winter E. *Rome and Persia in Late Antiquity...* P. 80.

⁵⁸ Див. напр.: *Lact. Mortib. Persect.*, 5, 1; *Eus. HE.* 7, 13.

⁵⁹ Potter D. *The Roman Empire at Bay AD 180-395...* P. 256.

⁶⁰ *Zon.* XII, 23.

⁶¹ *Synkellos. Chronography. Transl. Adler W., Tuffin P. The Chronography...* P. 547.

⁶² *Aur. Vict. Caes.* 35, 2; *Zosim.* I, 36, 2.

⁶³ *HA. Val.* 1-4.

⁶⁴ Hekster O. *Rome and its Empire. AD 193-284...* P. 113.

⁶⁵ Mennen I. *Power and Status in the Roman Empire 193-284.* Leiden: Brill, 2011. P. 161.

⁶⁶ Dodgeon M., Lieu S. *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars AD 226-363...* P. 54.

⁶⁷ Hekster O. *Rome and its Empire. AD 193-284...* P. 113.

стикатися з внутрішніми проблемами у своїй армії. Візантійські автори стверджують, що перські війська стали недисциплінованими, що почало сильно шкодити їхній бойовій ефективності⁶⁸. Так, перси починають терпіти невдачі у сутичках з римлянами, як, наприклад, під час облоги Помпеополя біля Зефіріону вони були зненацька застигнуті римськими військами під командуванням Баллісти. Оскільки на момент захоплення у полон Валеріана Галлієн був зайнятий стримуванням германців на заході, командири східних легіонів Балліста та Макріан взяли під свій контроль частину вцілілих після поразки біля Едеси військ⁶⁹. Їм вдалося завдати втрат перським силам під час їхнього рейду в Кілікії. Однак, на відступ Шапура, перш за все, вплинула активізація пальмірського раса Одената. Він спочатку діяв самостійно, використовуючи, ймовірно, лише власні сили. Після придушення узурпаторів Макріана, Баллісти та Квіста, Оденат отримав від імператора Галлієна мандат на стабілізацію східних провінцій та організацію боротьби проти персів. Оденат почав переслідувати відступаючі вздовж Євфрату перські війська, завдаючи їм втрат⁷⁰.

Навесні 262 р. пальмірський рас, який отримав титули *dux Romanorum* і *corrector totius Orientis*, очолив римський контрнаступ проти персів⁷¹. Цілком можливо, що отриманий від Галлієна *imperium maius* Одената поширювався на кілька римських провінцій на сході: від чорноморського узбережжя до Палестини⁷². Спочатку Оденат попрямував до римської Месопотамії, де відвоював захоплені персами Едесу і Карри. Далі був відвойований Нісібіс, який, однак, він наказав розграбувати⁷³. Опинившись приблизно на початку 263 р. біля стін Ктесифона, Оденат розпочав облогу міста. Однак, зважаючи на добрий захист одного з найголовніших міст Сасанідської держави та виснажливість продовження облоги для римлян, Оденат вирішив відступити. Цей похід призвів до повного звільнення римської території, яка була окупована військами Шапура від початку його вторгнення у 252 р., однак ні Дура-Европос, ні Хатра⁷⁴. Вочевидь, ступінь руйнації обох фортець перевищувала можливості їхньої відбудови. Інакше пояснити, чому такі важливі довгий час населені пункти були залишені в зруйнованому стані, послабивши місцеву оборону.

Після смерті Шапура, його наступники – Ормізд і Бахрам не змогли повторити військові успіхи свого батька. У той же час, Авреліан почав ефективно боротися з ворогами Риму, поступово відновлюючи стабільність в імперії. Конфлікт пальмірської цариці Зенобії з імператором Галлієном вимагав вирішення питання частини східних провінцій, які де-факто визнавали першість Пальміри в регіоні. Коли у 272 р. Авреліан вирушив у похід проти бунтівників, Зенобія звернулася за допомогою до персів. Авреліан розбив перське підкріплення, успішно здолавши також вірменські й арабські війська, які направлялися допомогти Зенобії⁷⁵. Оскільки перемога Авреліана над бунтівниками стала неминучою, цариця Пальміри вирішила втекти до Сасанідів, але була перехоплена вершниками імператора. Після перемоги на сході, перси надіслали Авреліану численні дари, серед яких

⁶⁸ Zon. XII, 24; Synkellos. Chronography. Transl. Adler W., Tuffin P. The Chronography... P. 547.

⁶⁹ Dodgeon M., Lieu S. The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars AD 226–363... P. 57.

⁷⁰ Southern P. Empress Zenobia... P. 59.

⁷¹ Mennen I. Power and Status in the Roman Empire 193–284... P. 225.

⁷² Dignas B., Winter E. Rome and Persia in Late Antiquity... P. 160.

⁷³ Zosim. I, 39, 1–2.

⁷⁴ Hartmann U. Das Palmyrenische Teilreich... S. 171–173.

⁷⁵ HA. Aurel. 28, 1–4; Zosim. I, 54.

був пурпуровий плащ, як пропозицію до миру⁷⁶. Щодо залученості персів у цей конфлікт, то тут ми погодимось з думкою, що вона цілком могла мати характер набігів під проводом місцевих правителів на римські володіння⁷⁷. Втім, в інтересах Сасанідів було максимальне ослаблення Риму, якого можна було досягти у тому числі шляхом непрямой допомоги Зенобії.

Внаслідок відносної стабілізації справ всередині Риму й ослаблення Сасанідського царства, для Авреліана видалася змога атакувати персів. Однак, таким планам завадила передчасна смерть імператора, який був убитий внаслідок змови під час підготовки до походу в 275 р.⁷⁸ Хоча Авреліан вже прийняв титули *Parthicus Maximus* та *Persicus Maximus*, це, скоріше, означало, що перемога над Пальмірою була і перемогою над Сасанідами, які у тому чи іншому вигляді надавали Зенобії свою підтримку⁷⁹. Зі смертю Авреліана, його наступники не полишали плани ведення війни проти Сасанідів. Флоріан і Проб на різному етапі свого правління готувалися до східної кампанії, але, як і у випадку з Авреліаном, реалізації завадила передчасна смерть обох імператорів⁸⁰.

Організувати та провести перський похід вдалося імператору Кару в 283 р., що стало найбільшою сутичкою із Сасанідами від часів смерті Шапура I. Кар зміг вдало спланувати та провести кампанію, оскільки його син, Карін, займався проблемами на заході імперії, що дало змогу імператору сконцентрувати свою увагу на сході. Джерела, що збереглися, не дозволяють докладно і точно реконструювати військовий похід Кара проти персів. Вони лаконічно повідомляють, що імператор спустошив південну Месопотамію, розбив у битві ворогів, оточивши Селевкію та Ктесифон, які римлянам, скоріше за все, захопити не вдалося, і вивів римську армію за Тигр⁸¹. Успіхам римлян сприяло те, що основна маса перського війська була в цей час зайнята придушенням на бунту Ормізда – брата тогочасного шахиншаха Бахрама II, який намагався відокремити свої володіння на сході від Сасанідської держави⁸².

Під час повернення з кампанії, за популярною у джерелах історією, Кар загинув внаслідок удару блискавки, що, однак, малоімовірно. *Historia Augusta*, наводячи історію з блискавкою, повідомляє, що справжньою причиною смерті імператора була хвороба⁸³. Зонара наводить іншу історію смерті Кара, де імператор насправді загинув під час війни з гуннами⁸⁴. Найбільш вірогідним сценарієм смерті Кара є хвороба, як написано у *Historia Augusta*, або ж через інтриги префекта преторія Аррія Апра, який згодом вб'є сина Кара, Нумеріана⁸⁵.

⁷⁶ HA. Aurel. 29, 1-3.

⁷⁷ Спрой А.А. Сасанидский «след» в римско-пальмирском противостоянии 271-273 гг. // Topical Issues of Modern Science, Society and Education. Proceedings of V International Scientific and Practical Conference (Kharkiv, 28-30 November 2021). Kharkiv, 2021. С. 1382-1383. URL: <https://bit.ly/3Sa9SHY>

⁷⁸ Watson A. Aurelian and the Third Century. London: Routledge, 1999. P. 103-104.

⁷⁹ Ibid. P. 80.

⁸⁰ HA. Prob. 20, 1.

⁸¹ Aur. Vict. Caes. 38, 2-4; Eutrop. Brev. XI, 18; HA. Carus. 7-8.

⁸² Dodgeon M., Lieu S. The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars AD 226-363... P. 98.

⁸³ HA. Carus. 8,7.

⁸⁴ Zon. XII, 30.

⁸⁵ Southern P. The Roman Empire from Severus to Constantine... P. 133.

Висновки. Отже, створення та початкове піднесення Сасанідського царства відбулося майже одночасно з початком тривалої кризи у Римській імперії. Сасаніди стали набагато більш небезпечним ворогом для римлян, ніж парфяни. Прагнення Ардашира до закріплення своєї династії на персидському троні, активна зовнішня політика, яка дозволяла Сасанідам притягати на свій бік інші народи, внутрішнє реформування царства були ключовими факторами, які дозволяли персам проводити довготривалі кампанії проти римлян. Головні зусилля персів були направлені на максимальне послаблення позицій римлян у Північній Месопотамії, що зрештою призвело до знищення важливих для регіону міст Хатра та Дура-Европос. У такий спосіб Сасаніди прагнули повернутися до статус-кво в регіоні перед початком східних походів імператорів з династії Северів. Можлива апеляція до Ахеменідів була, радше, пропагандою, аніж реальним наміром відновити територіальні надбання цієї династії. Крім того, для Ардашира та Шапура було важливим затвердити завдяки військовим перемогам свою династію на троні. Потрібно також зауважити, що додаткова напруга між Римом та Сасанідським царством виникала через Вірменію, де Сасаніди прагнули знищити місцеву правлячу династію Аршакідів, парфянську гілку якої Ардашир змістив з персидського трону. Для Римської імперії, відповідно, важливо було не допустити підпорядкування Вірменського царства, яке би неодмінно розцінювалося як значне послаблення позицій Риму в регіоні.

Болючі поразки, які Сасаніди завдали римлянам у боях на Близькому Сході протягом середини 3 ст. прямо впливали на внутрішню стабільність Римської імперії. Загибель у війні Гордіана III та небачений до цього часу принизливий полон римського імператора Валеріана I загострювало кризу всередині держави. У такій ситуації важливість існування законного співправителя імператора, який водночас був би його наступником, зростала. Хоча активність Сасанідського царства на східних кордонах Риму суттєво зменшилася після смерті Шапура I, для римлян стало очевидним, що Сасаніди тепер набагато більш загрозливий супротивник, аніж Парфянське царство до цього. Оскільки внаслідок кризи проблем в імперії на вистачало, а сасанідська загроза потребувала постійної уваги, імператорам доводилося використовувати співправителів, або надавати надзвичайні повноваження місцевим чиновникам, як це було у випадку з Оденатом, щоб східні кордони Риму мали необхідний захист.

Tymofii Chervoniuk

The Relations Between the Roman Empire and the Sasanian Empire in 235–284 AD and Their Impact on the Roman State

Abstract: The article is devoted to the relations between the Roman Empire and the Sasanian Empire in 235–284 AD and their impact on the Roman state. After the accession of Maximinus Thrax, the Roman Empire fell into a long-term crisis that would last for about fifty years. At the same time, the Parthian Empire was replaced by that of the Sassanids in the East. The first contacts between the Romans and their new neighbour began in the time of Alexander Severus and escalated quickly into a full-scale conflict. Ardashir, the founder of the

new empire, desired to secure his dynasty on the Persian throne with an active foreign policy and victories. The same can be applied to his son and the second ruler of the Sasanian Empire Shapur I.

The main efforts of the Persians were aimed at the maximum weakening of the Roman positions in Northern Mesopotamia, which ultimately led to the destruction of the important cities in the region, such as Hatra and Dura-Europos. With this approach, the Sassanids sought to return to the status quo before the eastern campaigns of the Severan emperors. A possible appeal to the Achaemenids was rather propaganda than a real intention to claim all the lands that once were controlled by this dynasty. Moreover, additional tension between Rome and the Sasanian Empire arose over the Armenian Kingdom. The Persians sought to destroy the local ruling dynasty of the Arsacids. For the Romans it was therefore important to prevent the subjugation of the kingdom.

The Sasanian Empire managed to inflict severe damage on the Romans during campaigns in the mid-3rd century AD. These losses affected the internal stability of the Roman Empire. The death of Gordian III and the humiliating captivity of the Roman emperor Valerian I nourished the crisis even more. Meanwhile, the importance of having a legitimate co-ruler of the emperor grew. Although the activity of the Sassanids on the eastern borders of Rome significantly decreased after the death of Shapur I, it became obvious to the Romans that the Sasanian threat required constant attention. The emperors had to use co-rulers, or grant extraordinary powers to local officials, same as the case of Odaenathus, to ensure that Rome's eastern borders had the necessary protection.

Keywords: Roman Empire, Sassanid Empire, foreign relations, conflict, the crisis of the 3rd century